

Sköldmön – krigaren, kvinnan och äktenskapet

En studie av sköldmöns samtida återspeglings i två isländska fornaldarsagor

Jessica Sundström

Under framförallt 1200- och 1300-talet nedskrevs sagor förlagda till de nordiska länderna som beskrev och skildrade en säregen och avlägsen värld. Dessa går under beteckningen fornaldarsagor och handlar om tiden före landnamet (den tidiga kolonisationen av Island) och även om de utgör en del av det isländska sagamaterialet utspelar sig skildringarna utanför Island. Dessa hjältesagor kan ha haft som motiv att förlänga perspektivet bakåt i tiden för de isländska hövdingarna. Rent innehållsmässigt utgör inte denna grupp sagor ett enhetligt material men en gemensam faktor är att de är mer fantastiska än andra sagatyper.⁵⁸⁹ Det är i dessa sagor som sköldmön, den kvinnliga krigaren existerar. Här skildras kvinnor som i lika hög grad som männen besitter aggressivitet, är modiga och har såväl lust som möjlighet att styra händelsernas gång. I dessa sagor skildras med andra ord beväpnade kvinnor som strider i krig.⁵⁹⁰ I denna artikel kommer fokus att riktas mot sköldmömotivet så som det gestaltas i två fornaldarsagor: *Völsunga saga* och *Hervarar saga*.

I forskningen har det ofta framhållits som anmärkningsvärt att kvinnorna uppträder så självständigt i fornaldarsagorna. Ur dessa beskrivningar har man kunnat utläsa ett mer självständigt och fritt kvinnoförflutet som skulle ha kunnat känneteckna de nordiska länderna i hednisk tid. Många forskare har ställt sig kritiska till användandet av sagamaterialet som historiskt tillförlitliga källor, detta gäller speciellt fornaldarsagorna och den värld de skildrar. Idag har synen på sagornas källvärde nyanse-

589 Birgit Sawyer, *Kvinnor och familj i det forn- och medeltida Skandinavien* (Skara 1992) s. 20.

590 Hedda Gunneng, "Från sköldmö till Madonna - symposium om medeltida könsroller", i *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* 1988/2 (1988).

rats.⁵⁹¹ Även om fornaldarsagorna till stora delar kan avfärdas som fiktion finns det inget som talar emot att de kan ge kunskap om sociala strukturer, trosföreställningar, värderingar och uppträdande i det samhälle de tillkommit i. Istället kan de betraktas som bra källor för dessa mönster och strukturer – de kan bidra till en rekonstruktion av tillkomstsituations samhällsordning och mentalitet.⁵⁹² Därmed kan fornaldarsagorna även vara användbara för historiska studier. Sköldmötivet som sådant blir därmed ett fascinerande undersökningsobjekt, inte minst på grund av att dessa kvinnor inte skildras som mytiska figurer, likt valkyrior, utan som faktiska krigare. Sköldmön framträder snarare som en jämlike till mannen, en gränsöverskridande kvinna som tillskrivs vad som till synes är manliga dygder och egenskaper. Frågan huruvida detta kan spegla tillkomsttidens ideal är därmed av stort intresse och bidrar till en mer nyanserad bild av kvinnan och hennes roll i sagalitteraturen och i samhället.

Artikeln utreder den medeltida kvinnorollen med hjälp av sköldmötivet i två ovannämnda fornaldarsagor. Jag vill i det följande ge en fördjupad bild av motivet och dess betydelse för tillkomsttidens samhälle. Mina utgångspunkter är som följer: Vilka ideal speglar sköldmön för sin samtid? Vilka egenskaper tillskrivs sköldmön i sagorna och vad speglar det i ett medeltida samhälle? Hur påverkar äktenskapet sköldmötivet och vad kan det spegla för samhälleliga förändringar?

Sköldmön i tidigare forskning

Inom tidigare forskning har man framförallt, i de fall man valt att betrakta kvinnliga karaktärer i sagalitteraturen, fokuserat på allmänt starka kvinnskildringar. Där har sköldmön presenterats tillsammans med star-

591 För vidare läsning se Torfi H. Tulinius, *The Matter of the North: The Rise of Literary Fiction in Thirteenth Century Iceland*, övers. Randi C. Eldevik (Odense 2002); Agneta Ney, *Drottningar och sköldmör. Gränsöverskridande kvinnor i myt och verklighet ca 400-1400* (Stockholm 2006) och Henric Bagerius, *Mandom och mödom. Sexualitet, homosocialitet och aristokratisk identitet på det medeltida Island* (Göteborg 2009)

592 Sawyer (1992) s. 22-23.

ka drottningar, mökungar⁵⁹³ och valkyrior, fast ofta i deras skuggor. Diskussionerna och frågorna har främst berört sköldmöns faktiska existens, huruvida hon ska betraktas som en gränsöverskridande kvinna iförd en mans roll och med någon slags verklighetsförankring, eller alternativt en rent mytisk figur i en fiktiv värld. Agneta Ney tar i sin bok *Drottningar och sköldmör* upp kvinnor som i olika sammanhang bröt mot samhällets grundläggande och kulturellt betingade ordningssystem genom att ikläda sig rollen som man. Hon menar således att sköldmön speglar kvinnan som övergår till att bli en man i maktposition.⁵⁹⁴ På ett liknande sätt resonerar Carol J. Clover i sin artikel "Maiden Warriors and other sons" där hon hävdar att kvinnor ibland var tvungna att ikläda sig rollen som man bland annat för att skydda och upprätthålla sitt arv och sin arvsrätt.⁵⁹⁵ Detta kommer hon fram till då hon undersökt olika sköldmömotiv och framförallt då hon berör Hervor i Hervarar saga:

"Herein lies the root explanation of Hervör's masculinity. So powerful is the principle of male inheritance that when it necessarily passes through the female, she must become, in legend if not in life, a functional son. The saga itself says as much. 'Equip me as you would a son' [...]"⁵⁹⁶

Clover presenterar detta som ett svar på vad hon menar är ett mer fiktivt sköldmömotiv som kan ses ha förklaringar i det att kvinnor behövde anamma en mer manlig roll och manliga dygder för att kunna tillgodogöra sitt arv. Sköldmön är en kvinna som är aktiv i rummet mellan den manliga och den kvinnliga sfären. Vidare påpekar Clover att sagorna och sköldmöerna, som hon förvisso menar är fiktiva skapelser, dock vittnar om att de inte enbart återspeglar renodlad fiktion. Istället hävdar hon att mo-

593 En mökung (meykóngr) är en ogift drottning som härskar över ett eget rike. Hon förekommer bland annat i isländska riddarsagor där riddaren försöker erövra en mökung i sin jakt på berömmelse. Mökungen lever som jungfru vilket möjliggör för henne att utöva politisk makt. Hon är alltid rik och mäktig och framhäver sin manlighet. För vidare läsning se Henric Bagerius, *Mandom och mödom. Sexualitet, homosocialitet och aristokratisk identitet på det medeltida Island* (Göteborg 2009) s. 79ff.

594 Ney (2006) s. 13.

595 Carol J. Clover, "Maiden Warriors and Other Sons", i Robert R. Edwards & Vickie Ziegler (red.), *Matrons and Marginal Women in Medieval Society* (Woodbridge 1995).

596 Clover (1995) s. 78.

tivet vittnar om en skildring, om än fantastisk, av en viss social verklighet. Hon trycker också på innebörden av ”mö-begreppet” där hon framhåller sköldmöns jungfrulighet. Detta då sköldmöns ofta skildras som en ung kvinna, som avböjer äktenskapet och väljer att bära vapen likt en man.

Andra undersökningar framhåller istället kristnandet och bygger vidare på jungfruidealets betydelse som central infallsvinkel i betraktandet av sköldmöns och övriga kvinnogestaltningar i sagalitteraturen. Ett exempel på detta ser vi bland annat i Birgit Sawyers artikel ”Sköldmöns och madonnan – kyskhets som ett hot mot samhällsordningen”.⁵⁹⁷ Där presenteras och diskuteras bilden av sköldmöns som en mytisk figur med dygder som anspelar på de jungfruliga idealen samtidigt som hon betraktas som okontrollerbar, vild och farlig. Sawyer hämtar sina exempel ur Saxo Grammaticus verk *Gesta Danorum*, från ca 1200, och menar att sköldmöns inte på något sätt utgjorde ett kvinnoideal utan snarare tvärtom.⁵⁹⁸ Sawyer menar att Saxo undanhåller sköldmöns personliga särdrag för att istället framhålla deras mod och styrka. De är kvinnor med ”mannamod i kvinnobröst”⁵⁹⁹, djärva, skickliga och stridskunniga samtidigt som det betonas hur okvinnliga de är. Sawyer diskuterar även huruvida det är kämparglädjen, den fria viljan eller en antydning om den bevarade kyskhetsen som driver sköldmöns inre lust för kamp. Detta i motsats till det som speglas i Saxos verk - att det var jungfrudomen som var det som behövde skyddas. Alternativet som ges är att sköldmöns drevs av en vilja att bestrida den naturliga ordningen; de ville leva självständigt hellre än att underordna sig någon man. Dock visar Sawyer inga exempel på det betydelsebärande i detta för en samtida publik, och inte heller på de ideal detta hade kunnat spegla ur en samhällelig synpunkt. Hon avfärdar endast att det visar på ett positivt kvinnoideal för sin tid. Istället är det ideal som makan och modern som hyllas i det kristna såväl som i hedniska Norden enligt Sawyer.

Andra historiker som på ett eller annat sätt fördjupat sig i ämnet och som är värda att nämna i detta sammanhang är Jenny Jochens, Hedda

597 Birgit Sawyer, ”Sköldmöns och madonnan – kyskhets som ett hot mot samhällsordningen”, i *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* 1986/2 (1986), s. 3-14.

598 Sawyer, (1986) s. 3.

599 Uttrycket ”mannamod i kvinnobröst” kommer ursprungligen från Gregorius den store och ”virago-idealet”. Sawyer använder citatet för att uttrycka jungfruidealet i kontrast till sköldmöns. För vidare läsning se Sawyer, (1986).

Gunneng och Lise Præstgaard Andersen. Præstgaard Andersen behandlar sköldmömotivet i bland annat den äldre Eddan, i Saxos verk och i fornaldarsagan Völsunga saga i *Skjoldmøer: en kvindemyte*.⁶⁰⁰ Hon presenterar en bild av hur man kan välja att tolka sagorna som en berättelse om kampen mellan människan och de övermäktiga krafterna och sköldmän som innehavare av en offentlig roll. Præstgaard Andersens diskuterar även sköldmöerna som motiv, hur de skildras i sagorna jämfört med andra kvinnor och karaktärer i andra sagor och samtida verk. Jenny Jochens tillägnar i sitt verk *Old Norse images of women*, ett kapitel åt de krigande kvinnorna.⁶⁰¹ Jochens analyserar här sköldmän i förhållande till bland annat mökungar och valkyrior. Hon presenterar en definition, tillika en urskiljning i vad som karaktäriserar en sköldmö respektive en valkyria, bland annat utifrån att valkyrian benämns som en mytologisk varelse emedan sköldmän är den kvinnliga krigaren som finns representerad i fornaldarsagorna – i den semifika världen. Distinktionen är nödvändig, påpekar Jochens, då de olika karaktärerna ofta förväxlas med varandra.⁶⁰²

Jochens fokuserar framförallt på sköldmömotivet i handskriften Codex Regius av Eddadikterna där hon undersöker sköldmöerna Sigrún och Sváva. Hon berör dock även Hervor i Völsungasagan, en ung kvinna som klär sig och kämpar som en manlig krigare, och som hon menar skall ses som en sköldmö.

Hedda Gunneng har i artikeln ”Från sköldmö till madonna” ställt den fornnordiska, friare kvinnoskildringen och sköldmöerna i kontrast till det kvinnomotiv som växer fram i senare medeltida europeisk litteratur. Där kontrasteras sköldmöerna, de beväpnade kvinnorna som går ut i krig tillsammans med männen mot kvinnoskildringar som visar kvinnan som passiv, tålig och underdånig. I senare medeltida kontinentaleuropeisk litteratur förekommer inte skildringar av starka kvinnor, så som sköldmän, i lika hög grad då litteraturen vittnar om ett förbud mot sådana beteenden hos kvinnan. Uppvisar kvinnan sådana drag blir hon betraktad som

600 Lise Præstgaard Andersen, *Skjoldmøer: en kvindemyte* (Köpenhamn 1982).

601 Jenny Jochens, *Old Norse images of women* (Philadelphia 1996).

602 För vidare läsning se Jochens (1996) s. 90.

hora och ingenting annat, skriver Gunneng.⁶⁰³

Som tidigare framkommit står sällan själva sköldmörna i fokus för den forskning som bedrivits på området. Hon ses istället i kontrast till eller i samband med andra kvinnliga gestalter. I det som följer önskar jag generera ny kunskap till fältet genom att betrakta sköldmön som ett speglande av och i dialog med samtida ideal och samhället och sätta det i perspektiv med krigaridealet och äktenskapet.

Sagalitteratur som historisk källa

Litteraturhistorikern Torfi H. Tulinius menar att litteratur kan delge mycket om det samhälle den har sitt ursprung i då litteraturen ger oss kunskap om hur människorna byggde upp sina värdesystem och sin världsåskådning. Sagalitteraturen är därigenom en fruktbar källa då den talar om vad som sysselsatte de medeltida människornas tankar, även om sagorna skildrar en fiktiv värld.⁶⁰⁴

Fornaldarsagorna skildrar som tidigare framhållits en forntida och säregen värld. De utgör således en annorlunda källa - men inte en mindre viktig då dessa sagor - liksom andra - möjliggör för historikern att studera tillkomsttidens tanke- och värdemönster. Tulinius framhåller att starkt fiktiv litteratur av det här slaget är särskilt intressant att undersöka för den som vill studera ett medeltida sätt att tänka. Den fiktiva karaktären i sagorna bidrar till en bättre förståelse av sagornas tillkomsttid då de ger oss tillgång till det som annars skulle förblivit utsagt. Den fiktiva litteraturen är platsen där det utsagda ofta söker sitt uttryck, anser Tulinius.⁶⁰⁵ Utan att verka som propaganda speglar fornaldarsagorna ett samhälle i förändring, ett samhälle där det redan finns en fascination för det höviska och också ett intresse för en ny sorts aristokrati. Däremot uttrycker enligt Tulinius sagorna en ideologi, samlade värderingar, föreställningar och värdehierarkier som i sin tur skildrar hur människan förhåller sig till världen och det egna samhället. Fornaldarsagorna speglar en särskild världsuppfattning och utforskar därmed också de möjlig-

603 Hedda Gunneng, "Från sköldmö till Madonna - symposium om medeltida könsroller", i *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* 1988/2 (1988) s. 63. Artikeln kommer ursprungligen ur ett symposium där det diskuterats kring hur och när en övergång från sköldmö och madonna sker i litteraturen där det också diskuteras kring varför sköldmön försvann ur sagornas skildring.

604 Torfi H. Tulinius (2002) s. 39 ff.

605 Tulinius (2002) s. 42

heter och begränsningar som ryms inom den samma.⁶⁰⁶

Tulinius betonar sagornas dialogiska perspektiv. Sagorna formades av ett samhälle i förändring men hjälpte också till att forma och förändra samhället. Han betraktar fornaldarsagorna som de isländska hövdingarnas sätt att skapa aristokratiska rötter och således utgör de en litteratur skriven för och av samtidens ledande män. Sagorna visade för aristokratin män och kvinnor hövishet innebar. Med detta dialogiska perspektiv på fornaldarsagorna blir det fruktbart att ännu en gång vända blicken mot sköldmän och vad motivet avspeglar av tillkomstsituationens ideologi och sköldmäns betydelse för den samtida publiken.

Sköldmän i Hervarar saga

I Hervararsagan får vi möta två sköldmän, båda vid namn Hervor. Den första, och äldre, Hervor som nämns är dotter till bärsärken Angantyr och hans hustru Svava. Hon blir senare själv moder till Angantyr och Heidrek. Den andra Hervor är sondotter till den äldre Hervor, dotter till Kung Heidrek och Gårdakungens dotter. Denna Hervor växer upp i England hos Ormar Jarl. Båda sköldmännen är alltså förbundna med släktskap till varandra och har vidare det gemensamt att vara döttrar till två stora krigare. Den första Hervor ägnas dock mer utrymme. Hon har en väsentlig betydelse för sagan då det är hon som återhämtar det mäktiga svärdet Tyrfing, det svärd sagan egentligen kretsar kring och som var smitt av dvärgar och skarpare än alla andra. I sagan är det svärdet som binder samman händelseförloppet, något som Lars Lönnroth diskuterar i sin bok om mytologiska sagor, där han framhåller att sagans titel egentligen borde vara "Tyrfings saga". Lönnroth menar att den i Sverige vedertagna titeln "Hervarar saga" är missvisande då den stridbara sköldmän Hervor endast fungerar som en huvudkaraktär i en av sagans episoder. Christopher Tolkien har istället satt titeln "The saga of king Heidrek the wise", eller på svenska "Heidreks saga" men också detta menar Lönnroth är missvisande då Heidrek spelar en relativt underordnad roll i texten. Istället är det som ovan nämnt "Tyrfings saga" som han menar utgör en rimligare titel.⁶⁰⁷

Över svärdet, som är smitt för kung Segerlame, vilar en förbannelse.

⁶⁰⁶ Tulinius (2002) s. 39-42.

⁶⁰⁷ Lars Lönnroth, *Isländska mytsagor* (Stockholm 1995) s. 15.

Visserligen gör den ägaren till svärdet oövervinnerlig men på sikt ödelägger det hans släkt. I varje episod av sagan får läsaren följa hur en ny generation tar över svärdet, vinner seger efter seger, ära och berömmelse för att sedan gå under. Det är detta svärd Hervor hämtar från sin faders grav och som också visar prov på hennes dygder och mod.

När Hervor först omnämns i sagan är det då hennes far, den kända bärsärken Angantyr, har stupat i strid på Samsö. I sagans andra del får vi reda på att hans hustru är med barn. När tiden var inne födde hon en flicka som beskrivs som sällsynt vacker och som fick namnet Hervor. Redan här får vi ta del av hennes styrka och karaktär:

Hon växte upp hos jarlen och var stark som karlar. Så snart hon kunde ta sig något för på egen hand övade hon både, sköld och svärd hellre än med sömnad eller broderi. Oftare gjorde hon ont än gott, och när man försökte hejda henne rymde hon till skogs och slog ihjäl folk för att röva deras ägodelar.⁶⁰⁸

Hervor beskrivs lika stark som en man, mer tränad i strid än i sömnad och hon är inte den som tvekar att ta ett liv om det ses gynna henne. I sökandet efter sin far och sitt arv bestämmer hon sig för att resa till Samsö. Hon tar på sig en mans kläder och vapenrustning för att kunna värva vikingar till sin här. Förklädnaden fullkomnas genom att hon tar sig mansnamnet Hervard. Väl framme på Samsö, dit hon kommit för att uppsöka gravhögen där hennes far ligger begravnen blir hon varnad av de andra vikingarna samt en fåraherde på ön att det vilar trolltyg över platsen. Hervor visar inga tecken på rädsla eller kval, istället tågar hon på framåt och här får vi följa en episod i diktform där hon väcker sin döda far för att få svärdet i sin ägo. Till en början visar han sig ovillig att ge ifrån sig svärdet men ger sedan med sig efter munhugg med Hervor. Episoden visar många egenskaper Hervor besitter, egenskaper som framförallt speglar hennes djärvhet och mod:

608 *Hervararsagan*, i *Isländska mytsagor*, översätn. Lars Lönnroth (Stockholm 1995) s. 31-32. På isländska se Christopher Tolkien, *Saga Heiðreks Konungs ins Vitra. The Saga of King Heidrek the Wise* (London 1960) s. 10: "Hon feddisk upp með jarli ok var sterk sem karlar, ok þegar hon mátti sér nQkkut, tamðisk hon meir við skot ok skjQld ok sverð en við sauma eða borða. Hon gerði ok optar illt en gott, ok er henni var þat bannat, hljóp hon á skóga ok drap menn til fjár sér".

Då kvad Hervor: - ha det skall jag i min hand. Törs du ej ge mig trollvapnet? Flammor av eld jag föga fruktar. De lägger sig ned när jag ser på lågan. Då kvad Angatyr: - Dåraktig är du, dristiga dotter, stig ej i elden med öppna ögon. Hellre jag räcker dig svärdet ur högen. Flicka, jag ger mig, du får som du vill. Hervor kvad: - Vål du handlade vikingars herre, när du räckte mig svärdet ur högen. Hellre jag bär det vapnet, hövding, än råder över Norges rike.⁶⁰⁹

Dialogen som förs mellan Hervor och hennes döde far i detta stycke är betydelsefull. Detta då den illustrerar Hervors styrkor och hur hon värdesätter strid framför allt. Oavsett om det är i fysisk strid eller i munhugg. Hon bedyrar här sitt värde för att få svärdet tilldelat sig fastän hennes far till en början vägrar henne det: "[o]van jord finns ej den jungfru som vågar bära det vapnet i hand".⁶¹⁰ Han berättar även om svärdets förbannelse, hur det kommer att ödelägga hennes ätt. Dock är detta inget som Hervor lägger ner tankekraft på: "[f]öga rör mig, du furstars vän, vad mina söner skall slåss om sedan".⁶¹¹ Efter att de tar farväl i mer vänskapliga ordalag än tidigare rör sig Hervor mot stranden. Där upptäcker hon att skeppen har seglat, vikingarna i hennes här, har till skillnad från henne gripits av skräck och flytt. Hervor stannar på Samsö, samlar en ny här krigare under sig, fortfarande i rollen som Hervard och kommer tillslut till kung Gudmund där hon blir väl mottagen. Vål där visas prov, inte bara på tidigare stridsvilja, utan även på den vishet Hervor besitter då hon får hjälpa kung Gudmund att överlista sin motståndare i ett parti schack: "Hervard reste sig då och gick fram till schackbrädet, och inte dröjde det nu länge förrän hans råd gav kungen överhanden".⁶¹²

Hervor tar sig vidare ut på en vikingafärd efter ett abrupt slut hos kung Gudmund där hon mördar en man som dragit hennes svärd ur skidan. Sedan berättas att efter ett tag då Hervor varit ute och härjat, att detta har resulterat i att hon tröttnat på det livet. Hon beger sig då tillbaka till Bjarmar jarl där hon slår sig till ro med handarbete. Härefter blir hennes

609 *Hervararsagan*, Lönnroth (1995) s. 39-41.

610 *Hervararsagan*, Lönnroth (1995) s. 40.

611 *Hervararsagan*, Lönnroth (1995) s. 41.

612 *Hervararsagan*, Lönnroth (1995) s. 43.

skönhet vida berömd och hon går med på att gifta sig. Hervor blir således bortgift med Höfund, kung Gudmunds son och hon föder två söner, fagrare och starkare än andra män. Det som visar sig vara intressant i den del som följer är hur hennes söner utvecklar olika personlighetsdrag och vilken son Hervor föredrar av de båda: ”Angantyr liknade sin far till sinnelaget och ville alla människor väl; hans far älskade honom mycket, och han var omtyckt av allt folket. Men när han gjorde gott mot alla, gjorde Heidrek lika mycket ont. Och det var honom som Hervor älskade mest”.⁶¹³ Hervor uppskattar de drag som är lika hennes egna. Som sköldmö och stridslysten föredrar hon en son som även han trotsar och ställer till otyg. Det är också han som får arva svärdet Tyrfing av Hervor. Därefter nämns Hervor knappt mer och sagan fortsätter utan henne.

Efter att ha fått följa Heidrek i sagan får vi reda på att han gifter sig med dottern till kungen i Gårdaríke. Deras dotter får namnet Hervor och liksom farmodern växer hon upp till att bli en sköldmö. Hon blir emellertid inte särskilt synlig i sagan förrän det vankas krig mellan de fientliga hunnerna och goterna, vilka Hervor tillhör. När hunnerstyrkan samlades var de förstnämnda tvungna att rida genom Mörkveden som ligger mellan Hunnerlandet och Goterlandet. Väl ute ur skogen når de en slätt där det stod en borg. Här härskade Hervor som tillsammans med sin fosterfar fått i uppgift att försvara landet mot hunnernas här. Före och under striden beskrivs den stridrustade Hervor med hela sin här men då motståndarna hade en större armé blev manfallet på Hervors sida större och tillslut stupade även hon. Dödsbudet når hennes broder kung Angantyr och berättas av Ormar, hennes fosterfar:

Sett har jag Hervor, Heidreks dotter, syster din, till jorden
segna. Hunnernas här blev hennes fall och slutet för många
av hennes män. Kamp var henne lättare än älskogs lekar,
krigardöd bättre än att stå brud.⁶¹⁴

613 *Hervanarsagan*, Lönnroth (1995) s. 44.

614 *Hervanarsagan*, Lönnroth (1995) s. 79. På isländska se Tolkien (1960) s. 53-54: ”Mey veit ek HervQru Heidreks dóttur systur þína, svigna til jarðar; hafa Húnar hana fellda ok marga aðra yðra þegna. Léttari gerðisk hon at boð en við biðil ræða, eða í bekk at fara at brúðargangi”.

Ormar berättar här om Hervors styrka och fall. Den sista delen i citatet är i sammanhanget värd särskild uppmärksamhet då den beskriver Hervors karaktär – mer lycklig i krig, fri, utan att ha stått brud.

Sköldmör i Völsunga saga

Första gången sköldmör omnämns i Völsunga saga är i episoden som beskriver hur kung Helge besegrar Hundung i slaget vid Frekasteinn och kung Hödbrodds fall: ”Då såg de en stor skara sköldmör så som omgivna av lågor; bland dem fanns kungadottern Sigrun”.⁶¹⁵ Efter denna episod dröjer det innan vi får stifta bekantskap med några sköldmör igen. De sköldmör som har störst betydelse för sagan, Brynhild och Gudrun, nämns först när vi får följa Sigurd, sagans huvudperson på hans bravader. Sigurd är son till kung Sigmund och hans hustru Hjördis. Då Sigmund dör får Sigurd växa upp hos kung Hjalprek där han också får sitt namn och han framställs här som den kraftfullaste, dugligaste, djärvaste och modigaste av alla män i norr. Hos kung Hjalprek får Sigurd en fosterbror vid namn Regin som bär på en familjehistoria fylld av mytiska inslag. Bland annat inkluderar den hans två bröder Fafner och Otr. Regin själv var den tredje i skaran och en duktig smed. Hans bror Otr var en bra fångstman och kunde ta sig an skepnaden av en utter och fånga fisk med munnen och Fafner var den störste och mest illasinnade av de tre och tyckte att allt tillhörde honom allena. Regin berättar om ett möte med Oden, Loke och Höner där Otr dödats av Loke. Loke får då i uppdrag att fylla utterskinnet med guld för att återbetala hans skuld till fadern. Det guld Loke finner för detta är en förbannad skatt som tidigare vaktats av en dvärg och när fadern har fått guldets tar Fafner hans liv och tar skatten från honom. Fafner blir sedan så ondskefull och tar formen av en orm, en drake, och beger sig ut till skogen med skatten i sin ägo. Denna historia är av vikt då den leder oss fram till Sigurd och hur han kommer att möta Brynhild, den mäktiga sköldmön som sagan berättar om. Regin berättar historien för Sigurd och de kommer överens om att Sigurd skall ha ihjäl Fafner. För detta skall Regin ge honom ett svärd gott nog. Han smider samman det delade svärdet Gram som tidigare ägts av kung Sigmund. Efter att svärdet blivit ett igen beger sig Sigurd av för att hämnas sin faders död och för att döda Fafner. Det är efter Sigurd dödat Fafner han erhåller

615 Inge Knutsson, *Völsungasagan* (Lund 1991) s. 55.

namnet Sigurd Fafnersbane och får höra talas om Brynhild.⁶¹⁶

Sigurd finner Brynhild då han antrar en sköldborg i vilken han ser en man ligga i djup sömn, fullt beväpnad med hjälm och brynja. Då Sigurd tar av mannen hjälmen ser han att det är en kvinna som ligger på bädden. Brynjan hon har på sig sitter så tätt på hennes kropp att den beskrivs nästintill fastvuxen. Sigurd tar sitt svärd och skär den itu och säger att hon sovit för länge. När väl brynjan lättat vaknar Brynhild till liv. Hon är dotter till en mäktig kung och har blivit stucken av sömntörne av Oden då hon mördat en kung han lovat seger i krig. Den konversation som inleds mellan Sigurd och Brynhild börjar med att hon frågar vilket svärd och vilken arm som varit stark nog att skära upp brynjan varav Sigurd svarar: "Den är av Völsungarnas släkt som har utfört detta, och jag har fått veta att du är en mäktig konungs dotter, och mycket har berättats mig om din skönhet och klokhet, och det skall jag undersöka".⁶¹⁷ Därefter följer historien om hur hon hamnat där i mötet med Oden: "Jag fällde Hjalmgunnar i striden men Oden stack mig med sömntörne för att hämnas det och sade att jag skulle gifta mig. Jag angav däremot det löftet att inte gifta mig med någon som kunde bli rädd".⁶¹⁸ Sigurd ber sedan Brynhild om råd så att han kan utföra stordåd och därefter följer i prosaform vad hon kan erbjuda honom för kunskaper och visdom som skall leda till framgång i strid och i livet. Efter vidare dialog och genom att Brynhild ger Sigurd fler råd svär de varandra trohet: "Sigurd sade: 'Ingen människa är klokare än du och jag svär att jag skall gifta mig med dig, och du tilltalar mig'. Hon svarade: 'Dig vill jag helst ha, även om jag hade tillfälle att välja bland alla män i världen'. Detta bekräftade de med ed".⁶¹⁹ I efterföljande scener får vi fortsatt följa Sigurd på hans resa. Bland annat kommer han till en gård där en stor hövding vid namn Heimer härskade. Han var gift med Brynhilds syster Bekkhild och här följer en jämförelse mellan de två systrarna: "han var gift med Brynhilds syster som hette Bekkhild, eftersom hon hade varit hemma och lärt sig handarbete medan Brynhild drog omkring i hjälm och brynja och deltog i strider; det var därför hon kallades Brynhild".⁶²⁰ Att hon är en sköldmö visas här,

616 För vidare läsning se Knutsson (1991) kap. 20-14.

617 *Völsungasagan*, Knutsson (1991) s. 87-88.

618 *Völsungasagan*, Knutsson (1991) s. 88.

619 *Völsungasagan*, Knutsson (1991) s. 94.

620 *Völsungasagan*, Knutsson (1991) s. 97.

utöver hennes egenskaper också av hennes namn – vilket är sammanfattat av "bryn" vilket betyder brynja och "hild" som utgör beteckningen för strid.⁶²¹ Det framhäver skillnaden mellan de två, hur Brynhild väljer striden framför synålen och därmed träder in i krigarrollen istället för den kvinnoroll hennes syster tillhör. Det är först efter hon är trolovad med Sigurd som hennes kvinnliga sida träder i kraft vilket vi kan se när hon i efterkommande episod uppehåller sig i en jungfrubur med sina mör hemma hos fosterfadern Heimer. Där ser vi henne sitta och sy en bonad med guldtråd som avbildar de stordåd som Sigurd utfört. De två svär så småningom åter sin trohetsed mot varandra, den här gången även symboliskt genom att Brynhild får en ring av Sigurd. Men därefter börjar handlingen motarbeta alliansen mellan Brynhild och Sigurd. Sigurd reser iväg till kung Gjuke och möter hans söner och hans dotter Gudrun, en berömd mö. Gjuke var gift med den trollkunniga Grimhild som med förgiftat mjöd får Sigurd att glömma Brynhild och istället gifta sig med Gudrun. Gunnar, Gudruns bror, får som förslag att han skall äkta Brynhild. Gunnar och Sigurd beger sig mot den plats där Brynhild befinner sig men stoppas av en eld som barrikerar vägen mellan dem. Gunnar klarar inte att ta sig igenom elden varav Sigurd, i skepnad av Gunnar, rider genom elden och ber om hennes hand för Gunnars räkning. Därefter blir Brynhild och Gunnar trolovade. Först efter att Brynhild och Gunnar ingått äktenskap minns Sigurd eden han svurit till Brynhild. Sagan får ytterligare en vändning och slutar i död för dem båda. För Sigurds del då bröderna hämnas för att han stulit Brynhilds mödom varefter hon fött en dotter. Efter Sigurds död beslutar Brynhild att ta sitt eget liv och brännas tillsammans med sin första och största kärlek. Således förenas de symboliskt i elden.

Efter Sigurds död blir Gudrun bortgift med kung Atle. Denne smider planer att döda hennes bröder för att kunna tillgodogöra sig deras guld. Då bröderna kommer uppstår en strid och de faller trots att Gudrun försökt varna dem via bud. Det är i denna strid, då hennes bröder lider nederlag, som vi får se Gudrun träda in i rollen som krigare:

621 *Völsungasagan*, Knutsson (1991) s. 17.

Nu såg hon att man gick illa åt hennes bröder. Hon beslöt att sätta hårt mot hårt, tog på sig en brynja och grep ett svärd och kämpade tillsammans med sina bröder och gick fram som den starkaste man, och alla var ense om att man knapast hade sett tapprare motstånd än där hon befann sig.⁶²²

Dock lider de nederlag och hennes bröder Högne och Gunnar tillfångatas. Högne blir mördad och Gunnar dör senare i en ormgrop. För att hämnas sina bröder tar Gudrun kontakt med Högnes son som även han ville hämnas sin far. Därefter följer en scen där de efter gravölen dödar kung Atle: "Gudrun tog ett svärd och genomborrade kung Atles bröst med det. Både hon och Högnes son deltog i detta".⁶²³ Efter hans död sätter hon eld på borgen och efter ett misslyckat självmordsförsök hamnar hon hos kung Jonakr som hon gifte sig med. Här kom hennes och Sigurds dotter Svanhild att växa upp tillsammans med Gudruns och Jonakurs tre barn. Härfter lämnar också Gudrun berättelsen.

Sköldmön och äktenskapet

Länge har uppfattningen om den fria fornnordiska kvinnan präglats många framställningar inom forskningen och populärkulturen. Synen på den fornnordiska kvinnan med högre status, större handlingsmöjligheter och en friare rörlighet i samhället levde kvar längre i Skandinavien än på andra håll. Även om man idag på många håll övergivit denna föreställning finns bilden av den fria fornnordiska kvinnan trots allt kvar. Framförallt just genom sköldmömotivets i fornaldarsagorna.⁶²⁴ Men i och med att de inte skildras i annan sagalitteratur, som samtidssagorna eller i de isländska kunga- och släktsagornas skildring av förkristen tid så har man inom forskningen inte haft tilltro till att det starka sköldmömotivets möjligtvis kan relatera till att sköldmön varit en faktisk kvinna med historisk förankring. Hon har istället ofta förpassats till en mytisk kvinnoskildring. Den starka kvinnan existerar emellertid i övrigt sagamaterial men har då antagit en annan form. I kunga- och släktsagornas skildring av förkristen tid existerar t.ex. kvinnor som inte underordnar sig utan uppvisar full

622 *Völsungasagan*, Knutsson (1991) s. 149.

623 *Völsungasagan*, Knutsson (1991) s. 157.

624 Sawyer (1992) s. 64.

kontroll över sina liv, de som dominerar männen i sin omgivning, tar initiativ till skilsmässor, hetsar till hämnd och arrangerar sina egna förlovingar och giftermål. I samtidssagornas skildringar av 1100-1200-talen lyser sådana kvinnor dock nästintill helt med sin frånvaro. Istället möter vi en kvinna som är passiv, foglig och underordnad sin make och sina manliga släktingar.⁶²⁵

I Hervarar och Völsunga saga skildras sköldmörna som starka, modiga, djärva och visa. Gemensamt för dem är också att de alla är kungadöttrar och härstammar från starka krigare. Detta ser vi både hos de båda Hervor i Hervarar saga och hos Brynhild och Gudrun i Völsunga saga. Det är kvinnorna som värderar svärdet framför synålen och som rör sig utanför hemmets fyra väggar, som tillsammans med männen begår stordåd och som agerar istället för att sitta passiva och vara underordnade en man. Det vill säga fram till äktenskapet, likt Jenny Jochens uttrycker det: "[a]s might be expected, however, the martial activities of shield-maidens lasted only until marriage".⁶²⁶ Därmed kan äktenskapet ses som en brygga mellan den fria sköldmön till den mer samtida underordnade kvinnan som vi möter i övrig litteratur som mer realistiskt speglar det medeltida samhället, och där kvinnan uttrycks som tämligen passiv. Dock är inte detta absolut. Medan vissa sköldmör helt slutar existera i sagans handling efter giftermålet likt sköldmön och kungadottern Sigrun i Völsunga saga som slår sig till ro efter giftermålet med kung Helge, så får till exempel Brynhild fortsätta att spela en stor roll även efter det att hon ingått äktenskap med Gunnar. Det intressanta här är hur hon framställs efter det att hon ingått i sitt önskade äktenskap och förlorat sin älskade Sigurd. Innan var hon likt övriga sköldmör en stark, självständig och vis kvinna medan hon efter giftermålet framställs som missunnsam och avundsjuk samtidigt som hon förtärs av sin sorg över att ha förlorat sin stora kärlek. Bland annat syns detta i ett samtal hon har med Gudrun:

Gudrun svarade: 'Det är ännu för tidigt att lovorda mig, och det är inget annat än en spådom. Vad får dig att angripa mig? Jag har inte orsakat din sorg'. Brynhild sade: 'Du skall

625 Sawyer (1992) s. 65.

626 Jochens (1996) s. 96.

få lida för att du är gift med Sigurd och jag unnar dig inte
att få njuta av honom eller den stora skatten'.⁶²⁷

Äktenskapet som symbol är intressant att studera i fornaldarsagorna, inte bara då det kan ses som bryggan mellan den fria och starka sköldmön och den mer passiva kvinnan vi möter i senare medeltida litteratur utan också för hur äktenskapet skildras som något oönskat. Sköldmömotivet uttrycker här möjligheterna en kvinna hade att uppnå, en stark ställning innan hon blev en mans egendom. I fallet Brynhild får hon som straff av Oden att tvingas gifta sig för att hon dödat den man han lovat segern: "[...] Oden stack mig med ett sömntörne för att hämnas det och sade att jag aldrig mer skulle vinna en seger, och sade att jag skulle gifta mig. Jag avgav däremot det löftet att inte gifta mig med någon som kunde bli rädd".⁶²⁸ Detta symboliserar slutet på henne som krigare och inleder hennes framtid som styrd av en man. Något hon tidigare inte intresserat sig för.

I *Hervarar saga* möter vi en annan övergång. Där innebär äktenskapet inte ett straff, men som något som får äga rum först efter att Hervor tröttnat på krigarlivet: "Hvor begav sig åter på vikingafärd och var ute och härjade, men när hon tröttnat på det livet for hon till Bjarmar jarl och slog sig till ro med handarbete. Och nu blev hennes skönhet vida berömd".⁶²⁹ Därefter följer att Hervor, efter att inte ha nekat till frieriet från Höfund, blir bortgift med densamma. Efter det är hon inte av lika stor betydelse för handlingen i *Hervarar saga*. Istället får vi följa hennes son Heidrek. Hervor, sköldmön som varit ute på vikingafärder, återhämtat svärdet från sin faders grav, den stora krigaren blir nu förpassad till att vara maka och moder och hennes bedrifter är inte längre av vikt. Intressant i ovanstående citat är att hennes skönhet uppmärksammas först efter det att hon lämnat livet som krigare bakom sig. Först när hon ägnar sig åt syarbete, som en kvinna sig bör, betraktas hon som en kvinna: "[o]ch nu blev hennes skönhet vida berömd".⁶³⁰

En som helt och hållet valt bort äktenskapet är dock Heidreks dotter Hervor, sköldmön vi möter i kriget mellan Goterna och Hunnerna. Här

627 *Völsungasagan*, Knutsson (1991) s. 115.

628 *Völsungasagan*, Knutsson (1991) s. 88.

629 *Hervararsagan*, Lönnroth (1995) s. 44.

630 *Hervararsagan*, Lönnroth (1995) s. 44.

finns ett annat vidare perspektiv på äktenskapet i förhållandet till sköldmörna: ”- Sett har jag Hervor, Heidreks dotter, syster din, till jorden segna. Hunnernas här blev hennes fall och slutet för många av hennes män. Kamp var henne lättare än älskogs lekar, krigardöd bättre än att stå brud”.⁶³¹ Vad vi ser är att äktenskapet som institution och som könsformerande, inte var att ta lätt på. För sköldmön symboliserade det slutet för den krigiska tillvaron och ingången i det höviskt kvinnliga ideal som speglar sagans omkringliggande samtid.

Äktenskapet var under medeltiden att betrakta som en politisk resurs, en del av ett politiskt handlande och en metod för att bilda nätverk och stärka sin ställning. Det var ett spel där ens barn var de brickor på spelbrädet man hade att nyttja och ett sätt att förstärka kontakterna mellan två släkter, alternativt skapa nya.⁶³² Äktenskapet planlades ofta över huvudet på dem som skulle ingå däri, släktintressena stod över den egna lyckan. För kyrkan var äktenskapet i stället i första hand en överenskommelse mellan parterna som skulle ingå i det och en viktig faktor för att göra det giltigt låg i att det fanns ett fritt samtycke från båda parter.⁶³³ Här förelåg en direkt motsättning till den politiska angelägenhet äktenskapet länge varit föremål för i ett tidigare skede. Kyrkans betonande av frivilligheten och att samtycket mellan parterna blev så pass viktigt, till och med nödvändigt, måste ha uppfattats som ett hot mot en existerande samhällsordning. Speciellt kravet på att kvinnans val skulle respekteras likaväl som mannens kunde ses som extra hotande.⁶³⁴ Och kanske är det detta som har kommit till uttryck i sagans värld genom att sköldmön har möjligheten att göra valet när, och ofta med vem hon skall ingå äktenskap. Detta fenomen skiljer sig dock åt i texterna som här undersökts. I alla fall får vi veta att hon trots allt har en förmyndare, en man i sitt liv och som Hervor i *Hervarar saga* låter sköta äktenskapsförbindelsen med hennes blivande man. I *Brynhilds fall* ter sig annorlunda. Här sätts Sigurd på ständiga prov, han måste förtjäna hennes kärlek och godkännande. Han måste bevisa sin storhet för att hon skall ämna äkta honom, även om det inte är så sagan utspelar sig rent handlingsmässigt senare. Hon

631 *Hervararsagan*, Lönnroth (1995) s. 79.

632 Auður Magnúsdóttir, *Frillor och fruor. Politik och samlevnad på Island 1120-1400* (Göteborg 2001) s. 161.

633 Magnúsdóttir (2001) s. 162.

634 Sawyer (1992) s. 46.

blir också tvingad in i äktenskapet, av Oden, men sätter sina egna villkor genom att neka att gifta sig med en man som är rädd. Men det som kanske är det viktigaste här är ändå valet som presenteras dem. De kan välja att fortsätta vara krigare eller ingå i äktenskap. De kan välja att låta en man sköta alliansbildningen åt dem eller ställa egna krav. Därmed kan sköldmötivet återspegla vikten av det kristna äktenskapets villkor på samtycke mellan parterna, ett uttryck för frivilligheten som skall krävas för dess giltighet. Kanske speglar sköldmän i själva verket kvinnans position i förändring, kontrasten mellan den mer fria fornnordiska kvinnan och den senmedeltida, mer fogliga kvinnan.

Under senmedeltiden blev det monogama förhållandet ett allt vanligare norm. Det kristna äktenskapet var det rådande och jungfrudomen kom att bli en allt starkare symbol. Äktenskapet utformades som ett personligt kontrakt mellan man och kvinna även då det fortfarande fyllde en ekonomisk och politisk funktion. Detta samtidigt som den oerfarna och oskuldsfulla kvinnan blev ett allt större ideal.⁶³⁵ Som tidigare nämnts har sköldmötivet ofta betraktas just i perspektivet av jungfruligheten. Likt Sawyer påpekar är sköldmän just en mö, därmed hämtar hon kraft från kyskheten. Hennes kamp symboliserar striden för jungfrudomen. Liknande slutsatser drar Henric Bagerius utifrån sina resonemang om mökungarna, som han menar är en senmedeltida utveckling av sköldmän. Bagerius framhäver jungfrudomens makt, att det är den som utmanar den, i hans ordalag, medeltida patriarkala ordningen: "Det är jungfrudomen som gör det möjligt för henne att bli bortgift, men det är också den som gör det möjligt för henne att vägra giftas bort".⁶³⁶ Han framlägger vidare att det är jungfrudomen som är den källa till makt som mökungarna har och även den hos sköldmöerna, eller "jungfrukrigarna" som han även omnämner dem som.⁶³⁷ Här går det dock enligt min mening att utläsa ett annat motiv då varken Sawyers eller Bagerius slutsats finner stöd i Völsunga eller Hervarar saga. Texterna visar inte att det är kyskheten sköldmöerna hämtar sin krigslust från, istället verkar de inte vara särskilt kyska i allmänhet. Vid första mötet mellan Sigurd och Brynhild framgår att de delar säng och deras dotter blir ett bevis på deras

635 Bagerius (2009) s. 16.

636 Bagerius (2009) s. 127.

637 Bagerius (2009) s. 128.

umgänge. Detta presenteras inte som syndigt eller med bieffekter trots att de inte ingått äktenskap med varandra. Istället nämns det nästan inte alls, det är först när Brynhild bestämmer sig för att dö på likbålet tillsammans med Sigurd som vi får höra var dottern skall fostras i framtiden. Därmed verkar inte kyskheten vara källan för sköldmörens kraft och motivet till deras egenskaper och vilja. Istället verkar *oberoendet* vara den största drivkraften likt det beskrivs när Hervor dör: "Kamp var henne lättare än älskogs lekar, krigardöd bättre än att stå brud".⁶³⁸

Det forntida samhället, som det skildras i fornaldarsagorna kan ses som en oundviklig blandning av flera samhällen och stadier. Blandningen av hednisk, övergångs- och kristen karaktär som presenteras i sagamaterialet innefattar flera lager traditioner såväl som 1200- och 1300-talsföreställningar om det förflutna.⁶³⁹ Det är långt ifrån klarlagt i vilken utsträckning litteraturen avspeglar rådande attityder och förhållanden och i hur stor grad den har för avsikt att förändra och påverka dem, vilket skapar frågor då vi möter sagans motiv och skildringar. Kan bilden som ges av kvinnan som foglig och maktlös i t.ex. samtidssagorna avspegla ett önsketänkande om hur verkligheten borde se ut istället för att skildra en verklighet? Och kan i så fall sköldmön ge en mer nyanserad bild av en gränsöverskridande kvinna, verksam även i männens forum? Eller utnyttjas fornaldarsagornas avlägsna värld för att låta sköldmön illustrera en brygga, ett motiv som skall visa att den största bedriften tillslut ändå är att ingå äktenskap och ta del av hemmets lugn. Att det först är efter äktenskapet sköldmön blir den höviska, ärbara kvinnan värdig en stark man. Troligtvis speglar motivet den senare, det återspeglar ideologin att just för att sköldmön är av hög börd är hon värdig en stark och dygdig man, en like. Partnernas styrka kan ge sitt uttryck i symboliken kring "lika barn leka bäst", vilket var ett medeltida aristokratiskt ideal. Först när krigaren visat sig värdig kan allians ingås, först när kvinnan inträder det kvinnliga rummet kan hon få sin make.

Den dialogiska sagan

Senmedeltidens läsare och åhörare kunde tillgodogöra sig ett spektrum av sagor. Från tidigt 1300-tal uppskattade islänningar allt från mer rea-

⁶³⁸ *Hervararsagan*, Lönnroth (1995) s. 79.

⁶³⁹ Sawyer (1992) s. 68.

listiska vardagsskildringar till mer fantasifulla och fantastiska äventyrsberättelser. Sagorna fick stor spridning men hade gemensamt att de hade sin grundförutsättning i den isländska aristokratins tycke och smak och fornaldarsagorna hade som syfte att skapa ett gemensamt förflutet för en nordisk aristokrati.⁶⁴⁰ I källorna som undersökts här yttrar sig detta i karaktärerna de skildrar. Sagorna skildrar kungar och drottningar. Likaså är sköldmörna kungadöttrar till dess att de gifter sig och träder in i rollen som drottningar. Aldrig skildras en sköldmö av lägre börd, åtminstone inte i Völsunga eller Hervarar saga. Likt Tulinius betonar formades sagamaterialet av ett samhälle i förändring samtidigt som de hjälpte till att forma och förändra det. Sagalitteraturen ger oss således information om vad som sysselsatte dessa människors tankar och värden. Ett dialogiskt perspektiv möjliggör att kunna avläsa normer i ett historiskt samhälle, men också att lokalisera motstånd mot ett existerande normsystem. Därmed är det intressant att se vad sköldmön kunde spegla för samtida ideal.

Som tidigare nämnts presenteras en annan kvinnobild i den övriga sagalitteraturen. I samtidssagorna skildras den fogliga, passiva kvinnan och i kunga- och släktsagorna den mer aktiva husmodern. Sawyer presenterar en teori kring behovet att skildra kvinnan som mer passiv i förhållande till den starka kvinnan som förekommer utanför samtidssagorna. Genom att utesluta eller tona ned starka och självständiga kvinnor i egen tid kunde författarna skapa ett intryck av att dessa kvinnor tillhörde en passerad, hednisk tid och genom att trycka på de katastrofala följderna av deras handlande kunde de således också demonstrera hur oönskad och farlig kvinnlig inblandning i mäns affärer kunde vara.⁶⁴¹ Så vilket behov uttrycker då skildringen av sköldmörna som så starka och oberoende i fornaldarsagorna?

Gemensamt för de sköldmör vi läst om ovan är att de innehar egenskaper som styrka, mod, djärvhet och visdom. Dygder och egenskaper som annars är förbehållna män. Äktenskapet utgör bryggan mellan den krigande kvinnan och den mer fogliga kvinnan som anspelar på en mer gängse uppfattning om hur en kvinna bör vara och handla i förhållande till sina manliga motsvarigheter. Det markerar också slutet för kvinnan som krigare och innehavare av de manliga dygderna. Äktenskapet symboliserar

640 Bagerius (2009) s. 75-76.

641 Sawyer (1992) s. 66-67.

kvinnans väg tillbaka till synålen, bort från det fria valet och oberoendet. Det symboliserar slutet men också början på något nytt och ärbart vilket i sig uttrycker ett äktenskapsideal. Således kan det utläsas att alliansen mellan man och kvinna aktades högt och att valet av man respektive kvinna var av stor vikt. Något vi också kunnat utläsa av det kristna äktenskapet och vikten av att skapa starka allianser på Island under medeltiden.

I läsningen av sagorna framgår krigaren som central, oavsett kön, med gemensamma dygder och egenskaper. Bland annat är det manliga en gemensam faktor. I första scenen vi får möta Brynhild får vi ta del av hennes "manliga" utseende: "Sigurd gick in i sköldborgen och såg att en man låg och sov där fullt beväpnad; han tog först hjälmen av honom och upptäckte att det var en kvinna".⁶⁴² Istället för det fysiska utseendet är det rustningen som utgör Brynhilds manlighet. Först efter att hjälmen är av uppenbaras en kvinna. Manligheten uppenbaras också på andra sätt. Exempelvis i *Hervarar saga* där vi först möter Hervor: "Hon växte upp hos jarlen och var stark som karlar. Så snart hon kunde ta sig något före på egen hand övade hon med båge, sköld och svärd hellre än med sömnad eller broderi".⁶⁴³ Här visas hennes styrka och att hon var övad i stridskonst. Både Hervor och Brynhild framställs som visa och kloka och likt männen beskrivs de som hjältar. Hervor är också den som återhämtar det mäktiga svärdet Tyrfing från sin far Angantyr, vilket hon senare ger i arv till sin son Heidrek. Svärdet i sig verkar vara en indikator på styrkan ägaren besitter. Det är genom svärdet styrkan demonstreras, oberoende om det är en man eller en kvinna som håller det i sin hand. Vidare finns personlighetsdrag som tyder på liknande tendenser mellan mannen och sköldmön, likt vi ser om vi jämför Hervor och Heidrek, de båda är okontrollerbara och fyllda med stridslust "Oftare gjorde hon ont än gott, och när man försökte hejda henne rymde hon till skogs och slog ihjäl folk för att röva deras ägodelar".⁶⁴⁴ Heidrek, Hervors son visar också prov på detta: "Angantyr liknade sin far till sinnelaget och ville alla människor väl; hans far älskade honom mycket, och han var omtyckt av allt folket. Men när han gjorde gott åt alla, gjorde Heidrek lika mycket

642 *Völsungasagan*, Knutsson (1991) s. 87.

643 *Hervararsagan*, Lönnroth (1995) s. 31.

644 *Hervararsagan*, Lönnroth (1995) s. 31-32.

ont. Och det var honom som Hervor älskade mest”.⁶⁴⁵ I och med att den ”onda” som här beskrivs är en egenskap, inte specifik för kvinnan är det svårt att tilldela det en betydelse som innefattar att krigaridealet inte var anpassningsbart för kvinnan, snarare tyder det på att det inte har med könet att göra utan krigarens lynne.

Inom tidigare forskning har man lyft fram just denna gränsöverskridande kvinna som verkar i mellanrummet mellan manligt och kvinnligt. Framförallt betonas vikten av att hon ikläder sig i rollen som man, ofta i symbolik med klädedräkten. Och visst visar många exempel på en sådan kvinna även i de källor som här undersökts men det texterna visar tyder också på en annan bild. Det är inte bara är rollen som man hon ikläder sig utan också rollen som krigare. Det är i krigarrollen sköldmö kan vistas med andra män och stå sida vid sida med dem i striden om ära och berömmelse. Som vanlig kvinna är hon någons hustru, dotter eller syster och därmed underordnad en man. I egenskap av sköldmö har hon en krigarhär under sig. I texten förefaller inte det vara uppseendeväckande att hon är en kvinna i en annars mansdominerad värld. Vi ser bland annat exempel på detta då Hervor, under namnet Hervard har dödat en man som blottat hennes svärd Tyrfing. Efter mordet eggas kungens män varandra att hämnas:

Kungens män eggade varann att löpa efter honom för att hämnas kamraten. Kungen tog då till orda och bad dem att ta det lugnt: - Det är mindre hämnd än ni tror i att dräpa den här mannen, ty jag vill mena han är kvinna; ändå tror jag det blir dyrköpt för var och en av er att dräpa henne, när hon har ett sådant vapen.⁶⁴⁶

Att döda en kvinna var inte ärbart men i hennes händer symboliseras svärdets makt och hennes styrka och alla hämndförsök innebär risker för stora förluster. Svärdet är symbolen för krigaren och i det här fallet är det Hervor som har det mäktigaste svärdet i sin hand. Utöver det här exemplet finns inga anspelningar att det skulle vara mindre ärofyllt att döda en sköldmö än en man. Istället ställs hon ofta i god dager som

⁶⁴⁵ *Hervararsagan*, Lönnroth (1995) s. 44.

⁶⁴⁶ *Hervararsagan*, Lönnroth (1995) s. 43.

t.ex. i fallet där Gudrun ikläder sig brynja, hjälm och svärd för att strida sida vid sida med sina bröder: ”Hon beslöt att sätta hårt mot hårt, tog på sig en brynja och grep ett svärd och kämpade tillsammans med sina bröder och gick fram som den starkaste man, och alla var ense om att man knappast hade sett tapprare motstånd än där hon befann sig”.⁶⁴⁷ Därmed går det att dra slutsatsen att krigarrollen skapade den sfär där krigaridealet stod över manliga och kvinnliga könsroller i den grad som i övrig litteratur ofta betonar.

Sammanfattande diskussion

Likt det framgått tidigare skrevs fornaldarsagorna med syftet att skapa ett gemensamt förflutet för en nordisk aristokrati. De skildrar en förkristen tid med mer självständiga kvinnor men de speglar också ett samhälle i förändring. I den litteratur vars händelser utspelar sig närmare nedteckningstiden skildras kvinnan som foglig, passiv och underordnad mannen och en framställning av en kvinna med sköldmöns dygder skulle inte anses realistisk. Sköldmötivet väcker många frågor, men huruvida hon har funnits eller inte är inte den primära. Det intressanta är istället vad hon kom att spegla för mentaliteter, dygder och ideal i ett medeltida isländskt samhälle. Sagalitteraturen ger oss ledtrådar kring vad som sysselsatte människornas tankar och vad vi kan se var sköldmön en del av dem. Om hon förekom som ett rent mytiskt inslag i sagorna för att krydda en heroisk och fantastisk saga eller om hon faktiskt kom att spegla en historisk karaktär är svårt att med säkerhet säga. I annan samtida nedskriven sagalitteratur finns sköldmön som framgått inte representerad men dock ges en bild av en inte helt underordnad kvinna i kunga- och släktsagorna. Därmed är sköldmön och det ideal hon återspeglar måhända inte så långt från sanningen som vissa forskare har velat antyda, kanske speglar hon en kvinna och ett ideal tillhörande ett friare förkristet samhälle.

Sköldmöerna tillskrivs inga egenskaper en man inte kan besitta. Hon är istället en av flera krigare som berättelserna kretsar kring. Först i rollen som trolovad, eller då hon väljer att avsäga sig krigarrollen skildras sköldmön i enlighet med den fogliga kvinnan som förekommer i senare isländsk och europeisk medeltida litteratur. Det är då hon lägger svärdet på hyllan och återupptar synålen. Männen, de blivande makarna, sätts

647 *Völsungasagan*, Knutsson (1991) s. 149.

emellertid ofta på prov, de måste visa sig värdiga. Det kan tolkas som att sköldmön illustrerar kvinnans rätt att själv välja sin man. Detta kan ses skildra utvecklingen av det monogama, kristna äktenskapet som norm på Island. Här skildras valmöjligheten och samtycket vilket kan spegla människornas tankar kring hur det skulle bli, kring hur man ville att det skulle vara. Genom att parterna sätts på prov, att det är två ”likvärdiga” parter som ingår partnerskap kan detta ses i ljuset av de viktiga alliansbildningarna som förekom på Island. Därmed kan de även ses uttrycka en betoning av idealen rörande aristokratisk förädling.

Sköldmörna framställs i texterna som fria och obundna. De finner kraft i att inte tillhöra någon annan d.v.s. vara underordnad någon man. Ett lockande motiv kan tänkas för en hövisk kvinna på Island där valet av gemål annars beslutades över huvudet på henne. Kanske var det också ett lockande motiv för männen, en kvinna så mäktig, en mö värd att kämpa för, en blivande drottning. Motivet kan vidare ses som ett sätt att legitimera kungamakten. Det var endast de starkaste och de bästa kämparna som blev de starkaste ledarna. Dock skiljer sig denna tolkning från den Bagerius framhåller i sin undersökning om mökungarna i de senmedeltida riddarsagorna. Han menar att den av sköldmörna visade oviljan att inträda äktenskap och underordna sig mannen är det som lockar fram stridslustan hos riddaren ”och ger honom chansen att för henne och andra bevisa sin mandom”.⁶⁴⁸ Visserligen går det, i fornaldarsagorna att skönja det ärbara det medförde för en stark man att äkta en värdig kvinna, men i Völsunga och Hervarar saga är det inte den kvinnliga underkastelsen och ofrivilligheten inför äktenskapet i sig som framställs som det primära. Istället framträder bilden av det mer likvärdiga partnerskapets betydelse och det monogama äktenskapets inträdande vilket framgått ovan.

Gemensamt för sköldmörna i Hervarar och Völsunga saga är dock, trots den fria kvinnoskildringen, idealet om äktenskapet och alliansbildningen. De gifter sig alla med en man eller dör i strid och kanske kan detta ses som ett pedagogiskt motiv för att hylla det monogama äktenskapet liksom makten och de stora skatterna som tillkommer efter att partnerskapet ingåtts. Sköldmön kan sägas spegla idealet om den fria kvinnan, den unga kvinnan som efter noggranna val och ett ärofyllt liv tillslut underordnar sig mannen och träder in i ett förbund av sin tid.

648 Bagerius (2009) s. 127.